

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI (SAL)

PAPILA RA 1 (P1)

HUKURI 2013

GAUTENG

TIMARAKA: 120

NKARHI: tiawara ti2½

Papila leri ri na 16 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO

1. Papila leri ri avanyisiwile hi SWIYENGWE swa MUNE:

XIYENGWE XA A:	Xikambelantwisiso	(30)
XIYENGWE XA B:	Nkomiso/Nkatsakanyo wa ndzima	(10)
XIYENGWE XA C:	Ntivoririmi na matirhiselo ya ririmi	(60)
XIYENGWE XA D:	Matsalwa	(20)
2. Hlaya swiletelo HINKWASWO hi vukheta.
3. Hlamula swivutiso HINKWASWO.
4. Sungula XIYENGWE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
5. Nkhwatihata emakumu ka xiyenge xin'wana na xin'wana.
6. Nombora nhlamulo YIN'WANA na YIN'WANA ku fana na leswi xivutiso xi nomborisiweke xiswona.
7. Tlula ntila loko u hetile nhlamulo ya xivutiso XIN'WANA na XIN'WANA.
8. Tsala hi vurhon'wana (swi hlayeka no vonaka).
9. Landzelela milawu leyi faneleke ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
10. U tsundzuxiwa ku heta kwalomu ka timinete ta 40 eka XIYENGWE XA A, timinete ta 25 eka XIYENGWE XA B, timinete ta 45 eka XIYENGWE XA C na 40 wa timinete eka XIYENGWE XA D.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA A: PROSI

Xifunengeta Mafundza a a ri mudyondzisi exikolweni xa le henhla xa Muzila etikweni ra le Denderekani exifundzheni xa le Njhinini. Hambileswi Xifunengeta a ri na ntima a wu nga ri wona lowo dzwihala hikuva a rhandza mati swinene. A a tekile ntombhi ya ka Mdhluli va tlhela va katekisiwa hi majaha mambirhi. Mativula ya vona a thiyiwile Xirilo kasi wa vumbirhi a ri Dyondzo. Vana lava a va ri vana vo kula hi nawu na xichavo tanihileswi mana wa vona a a va kurisile hi nawu na xichavo. Hikwalaho ka leswi Xifunengeta a rhandza vatswari va yena hi mbilu ya yena hinkwayo. Loko a tekile nsati a nga rhurhelangi elokhixini. U hlawurile xitandi kwala kusuhi na vatswari va yena.

Endzhaku ka loko nhloko ya xikolo xa Muzila yena, Gwevende Hatlani, malume wa Xifunengeta, a ta va a yile eku wiseni, tiko ri amukerile xiboho xa SGB xo hlawula Xifunengeta ku siva xivandla lexi siyeke hi Gwevende. Vakhalabye lava a va ri eka SGB a va nga swi tivi leswaku ku na nhloko ya xikolo yo khomela. Vakhalabye va SGB a va ku leswi a thoriwile a nge he cinciwi. Leswi ana Xifunengeta a velekiwile eDenderekani, a va tibyerile leswaku va thole n'wana wa vona la nga na digiri. Vona a va tiva leswaku Xifunengeta wo va nhloko ya xikolo. Xiyimo lexi xi nyanyisile ku va Xifunengeta a va na makatla. A nga ha voni munhu exikolweni. A vula leswaku ku va nhloko ya xikolo u lo velekeriwa. A nga ha kandziyi na le hansi.

Timhaka ti tile ti ta biha loko va mfumo va tisile tatana Khombo ku va nhloko ya xikolo xa Muzila. Vakhalabye va SGB a va bava va khalakhasa va ku Xifunengeta hi yena nhloko ya xikolo naswona u vekiwile hi vona ximfumo. Vayimeri va mfumo va ringetile ku hlamusela kambe swo fana na kwala. Siku rero xikolo a xi ngheniwangi. Hiloko Xifunengeta a kucetela vana leswaku va tereka. A tlhela a xavela swikhalabyana mabyalwa leswaku swi sihalala. A swi tekangi nkarhi maphorisa ya nga fikangi. Nawu i nawu. Hi ku tirhisana na vadyondzisi lava tivaka nawu swilo swi vuye ematshan'weni ya swona ivi Xifunengeta a chichiwa xiyimo hi mfumo a rhumeriwa ku ya va mudyondzisi exikolweni xa le hansi xa Manyeleti kusahana na le mananga.

[Vutitumbuluxeri]

- 1.1 Boxa mavito MAMBIRHI ya vana va Xifunengeta. (2)
- 1.2 Hikokwalaho ka yini Xifunengeta a nga tsakelangi ku rhurhela elokhixini? (2)
- 1.3 Boxa vito na xivongo swa munhu loyi a nga ya eku wiseni. (2)
- 1.4 Xana hi swihi leswi vakhalabye va SGB a va nga swi tivi mayelana na matholele ya nhloko ya xikolo? (2)
- 1.5 Xifunengeta a a dyondzisa exikolweni xihi naswona etikweni rihi? (2)

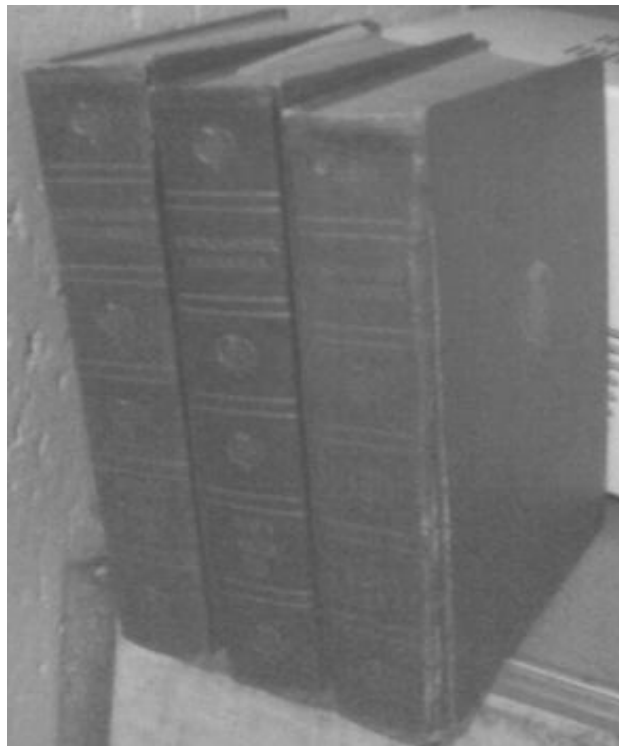
- 1.6 Hikokwalaho ka yini vakhalabye a va tsakela leswaku Xifunengeta a va yena nhloko ya xikolo xa Muzila? (4)
- 1.7 Hetisa swivulwa leswi landzelaka. Hlawula nhlamulo YIN'WE eka leti nyikiweke.
- 1.7.1 Munhu loyi a salaka a tirha loko n'wini wa ntirho a nga ri kona i ... (mulwisi/mukhomeri/muhlawuri). (1)
- 1.7.2 Xifunengeta a tirha tanihi ... (mufundhisi/dokodela/mudyondzisi). (1)
- 1.8 Hlamula u ku 'Hi swona' kumbe 'A hi swona' kutani u seketela nhlamulo ya wena.
- Loko mfumo wu tisile tatana Khombo ku va nhloko ya xikolo, u amukeriwile hi mandla mambirhi. (2)
- 1.9 Xana loko wena a wu ri Xifunengeta a wu ta titwa njhani endzhaku ko chichiwa eka xiyimo xa ku va nhloko ya xikolo u yisiwa exikolweni xa le hansi kusuhi na le Manyeleti? (2)

XITSHURIWA XA B: XIFANISO

Xiyaxiya xifaniso lexi xi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi eka xona.

XIFANISO XA 1

TIBUKU NGULA YA VUTIVI!!!

Tibuku ti tele ngopfu laha misaveni naswona ta hambana. Tin'wana tibuku ti larile kasi tin'wana i ta le xikarhi loko tin'wana ti bumburile. Ku na tibuku to hlaya, ta tinhlamuselo ta marito, ta theminoloji na ti-*encyclopedia*. Vundzeni bya buku hi byona byi lawulaka nkoka wa yona. Matsalele ya mutsari na matirhisele ya yena ya ririmi ya swi kota ku koka munhu rinoko ku fana na vulombe lebyi kokaka tinyoxi. Buku ya hungu ro nandziha yi endla leswaku muhlayi a nga yi veki ehansi. Muhlayi u dya a ri karhi a hlaya buku leyi hikwalaho ko twa ku tsokombela ka ririmi leri mutsari a ri tirhiseke. Ku na tibuku leti vulavulaka hi ku xanisiwa ka vana, vamanana, vadyuhari na vukungundzwana etikweni. Ku na tibuku leti horisaka moya wa munhu loko mbilu na moya wa yena swi twa ku vava. Ku na tibuku leti susaka vanhu xivundza. Ku na tibuku leti dyondzisaka hi vubihi bya swipyopyi na swidzidziharisi ngopfungopfu eka vantshwa. Ku na tibuku leti dyondzisaka hi madyele lamanene na rihanyu ra kahle. Ku na tibuku leti dyondzisaka ho marimele lamanene. Ku na tibuku leti dyondzisaka hi tinxaka to hambanahambana ta mimovha.

[Xifaniso lexi xi huma eka www.google.com]

- 1.10 Boxa swilo swimbirhi swo biha leswi tibuku ti swi paluxaka naswona swi nga vangaka khombo eka vantshwa. (2)

- 1.11 Eka xifaniso lexi nga laha henhla xana u vona tibuku tingani? Tlhela u boxa muxaka wun'we wa tibuku leti. (2)
- 1.12 Xana tibuku leti kombisiweke eka xifaniso lexi nga laha henhla ti tala ku tirhisiwa ngopfungopfu hi vadyondzi va tidyondzo ta xiyimo xihi? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.13 Xana wena u vona swi ri swa nkoka leswaku vadyondzi va hlaya tibuku ke? Tlhela u seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.14 Hi ku vona ka wena swa fanela leswaku etikweni ku va na tilayiburari? Seketela vonelo ra wena. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA

XIVUTISO XA 2

XITSHURIWA XA C

Xitshuriwa lexi xi kombisa mahanyelo ya manana endyangwini na leswaku va nga ngheneleri eka timhaka ta vukati bya vana va vona.

Hlaya ndzimana (XITSHURIWA XA C) leyi nga laha hansi kutani u longoloxa tipoyinti ta NKOMBO hi mahanyelo ya manana endyangwini eka nkomiso/nkatsakanyo wa wena.

LEMUKA:

1. Longoloxa tipoyinti ta NKOMBO eka swivulwa swa wena.
2. Tirhisa marito ya wena n'wini.
3. Nombora swivulwa swa wena ku suka eka 1 ku fika eka 7.
4. Tsala xivulwa xin'wana na xin'wana eka ntila wuntshwa.
5. Nkomiso wa wena wa tipoyinti ta nkombo wu fanele wu va kwalomu ka 60 wa marito.
6. Kombisa NTSENGO WA MARITO lawa u ma tirhiseke endzeni ka swiangi emakumu ka nkomiso/nkatsakanyo.

MATIKHOMELO YA MANANA ENDYANGWINI

Ganyani a ri jaha leri nga kulela emutini lowu a va dya va xurha. Vana va muti lowu a va dya nyama va tlhela va raha. Mana wa Ganyani a ku ri majisitara exifundzeni xa Mopani endhawini ya le Ritavi. Tatana wa Ganyani a a ri n'wini wa mathekisi lama a ya rhwala vanhu ku suka eTzaneen ku ya etindhawini ta le Gauteng. Muti wa vona a wu kumeka eMafarana. Vana va muti lowu wa ka Xikhafu vusiwana a va byi hlaya kunene etibukwini kumbe ku swi vona eka thelevhixini. Hi ntiyiso a va nga byi tivi. Mana wa Ganyani yena mhani Basani a ku nga ri manyunyu a ku ri tanani mi ta vona. A vula leswaku a nga lavi swisiwana emutini wa yena.

Tatana wa Ganyani yena a ri na mbilu leyinene. Munhu loko a nga n'wi tivi a nge kholwi leswaku a fumile swinene hikwalaho ka mathekisi lama a va ri na wona. Khombo ra yena hileswi a tsandzekile ku teka. Mana wa Ganyani a ku ri vona a va fambisa hinkwaswo emutini loko Makhonya a yingisela leswi vuriwaka hi nsati. Majaha ma nga majaha, Ganyani u vuye a onha nhwana loyi a va tshama exitandini xin'we. Nhwana loyi a tswariwile a nga voni. Nkateko wa kona a ngenile xikolo xa bureyili laha a dyondzisiweke ku hlaya hi tintiho. Loko nhwana a ta va a yisiwile eka va Ganyani, Ganyani u pfumerile nandzu, kambe mana wa yena a ala. Makhonya u swi vonile leswaku nsati wa yena u endla xihoxo kambe a ta n'wi sungula hi kwihi. Manana Basani va lavele Ganyani nhwana loyi a ri qgweta. A swi tekangi nkarhi Ganyani a ha tshamile na nsati loyi wo hlawuleriwa hikuva rirhandzu a ku ri hava. Ganyani u balekele eJoni eka nsati wa yena lowo sungula loyi a katekisiwile hi n'wana wa mufana a tlhela a n'wi thya vito ra GJ leswi vulaka Ganyani *Junior*. Manana Basani na n'wingi wa yena wa qgweta va kumeke va sele va ri voxo.

[Vutitumbuluxeri]

NTSENGO WA XIYENGE XA B:

10

XIYENGE XA C: NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI

XIVUTISO XA 3

XITSHURIWA XA D: XINAVETISO

Xiyaxiya xinavetiso lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XIFANISO XA 2

NHLAMPFI YA MAHLORI!!

TIKUMELE NHLAMPFI YO NANDZIHOO!!

DYANA NHLAMPFI YA MAHLORI, DYANA YONA NTSENA, LEYI YA NANDZIHA.

Ha ti vona tihlampfi kambe loko wo nantswa leyi a wu nge he lavi yin'wana. Ndzi ri sungula siku ra wena hi ku dya **NHLAMPFI** u ta twa ku cinca emirini wa wena. Nhlampfi leyi ya kumeka eka mavhengele hinkwawo lama kumekaka emadorobeni lamakululu na lamatsongo lama xavisaka swakudya. Nhlampfi leyi ya kumeka exikoteleni, loko ya ha tsakama na hi xivumbeko xa ntonga. Hambiloko u nga yi kuma eka xivumbeko xihhi kumbe xihhi eka leswi boxiweke laha henhla, yi na nantswo wo fana.

DYANA NHLAMPFI u ta va na ntlhohe, na ngohe yo saseka, mavabyi ya nyamala emirini naswona yi na swo aka miri.

[Xifaniso lexi xi huma eka www.google.com]

- 3.1 3.1.1 Xana vanhu lava nga eka xifaniso lexi swa va olovela ku khoma
 nhlampfi leyi ke? (1)
- 3.1.2 Hi kwihi lomu tihlampfi ti kumekaka kona? (1)
- 3.2 Xana ntirho lowu wu tala ngopfu ku tirha hi vanhu va rixaka rihi naswona
 hikokwalaho ka yini? (2)
- 3.3 Nyika ntsongahato wa marito lama tikisiweke eka xivulwa lexi nga laha hansi:
 Nhlampfi ya kumeka emadorobeni. (2)
- 3.4 Tsala nandzulo wa xivulwa lexi nga laha hansi:
 Sungula siku ra wena hi ku dya nhlampfi. (2)
- 3.5 Xana ku tsariwa ka marito lama landzelaka hi maletere lamakulu 'DYANA
 YONA NTSENA, LEYI YA NANDZIHA', ku na nkoka muni eka xitshuriwa lexi? (2)
 [10]

XIVUTISO XA 4

XITSHURIWA XA E: KHATHUNI

Xiyaxiya khathuni leyi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka yona.

XIFANISO XA 3

- 4.1 Boxa vito ra ncino lowu ciniwaka hi vanhu lava nga eka xifaniso lexi laha henhla. (1)
- 4.2 Tsavula rito rin'we exifanisweni leri kombisaka leswaku munhu loyi u tlula vanhu hinkwavo eka ncino lowu a wu cinaka. (1)
- 4.3 Boxa muxaka wun'we wa ncino wa ndhavuko wa Xintima lowu u wu tivaka. (1)
- 4.4 Hikokwalaho ka yini vanhu va cina? (1)
- 4.5 Xana maambalelo ya vanhu lava nga laha xifanisweni lexi ya kombisa ndhavuko wihi?
Hlawula nhlamulo YIN'WE: Xintima/Xilungu/Xilindiya (1)
- 4.6 Tsala vunyingi bya rito leri tikisiweke eka xivulwa lexi nga laha hansi:
Leswi hi swi toloverile manana. (1)
- 4.7 Vula u ku 'Hi swona' kumbe 'A hi swona', u tlhela u seketela nhlamulo ya wena.
Mincino ya Xintima ya dyondzisiwa eswikolweni. (2)
- 4.8 Munhu un'wana na un'wana a nga swi kota ku cina. Nyika matitwelo ya wena eka mhaka leyi. (2)
- [10]

XIVUTISO XA 5

XITSHURIWA XA F: PROSI

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

DYONDZO YI DZUDZA VUSIWANA

Basambilu a ri nhwana loyi a nga kurisiwa kahle hi vatswari va yena, a ri n'wana wo miyela wo yingisa milawu ya vatswari va yena a tlhela a hlonipha na vanhu van'wana. Basambilu a a ri n'wana wa mativula ya Goloza Ndindani na N'wa-Xipenyi. Vana va Goloza a va ri mune. Vatswari va Basambilu a va nga weli eka vanhu lavo fuma kambe a va swi kota ku endla leswaku vana va vona va etlela va dyile masiku hinkwawo.

Basambilu u dyondzile xikolo a heta Gireyidi ya 12 exikolweni xa le henhla xa Fumani, kwale mugangeni wa Hungutapoto. Vatswari va yena va vurile leswaku se xikolo u hetile u fanele ku tekiwa, kambe yena a ala a ku u lava ku ya emahlweni na tidyondzo ta yena kambe mali a ku ri hava. Hambiswiritano Basambilu u yile ekholichini ya vuongori ya Tshungulani ku ya dyondzela vuongori. U fikile a dyondzo a heta, ana ntirho lowu wa vuongori a wu rhandza swinene.

U kurile a ri na mbilu ya ntwelavusiwana na ku rhandza ku pfuna vanhu van'wana, leswi swi n'wi pfunile ku a nga tikeriwi loko a ri entirhweni wa yena kwale etliniki ya Hanyani kwale tikweni ra ka vona. Swi tikomba wonge ntirho lowu a lo velekeriwa wona, hikuva a wu tirha hi rirhandzu. Matirhelo ya Basambilu ya dumisile tiniki ya Tshungulani xikan'we na vito ra yena. Vavabyi a va ta hi xitalo va huma ematikweni ya le kusuhi na Hungutapoto va tela ku ta tshunguriwa hi muongori Basambilu. A va tlhela va vula leswaku va hatla ku hola loko va tshunguriwile hi yena. Basambilu u hatlisile a tlakusiwa eka ntirho wa yena hikuva varhangeri a va swi vona hinkwaswo leswi a swi humelela. U kotile ku pfuna na vamakwavo ku nghena xikolo.

[Vutitumbuluxeri]

- 5.1 Xana rito **mativula** eka xivulwa lexi nga laha hansi ri vula yini?
Basambilu a a ri n'wana wa **mativula** wa Goloza na N'wa-Xipenyi. (2)
- 5.2 Tsala vundhawu bya marito lama tikisiweke eka swivulwa leswi landzelaka:
5.2.1 Vatswari va yena va vurile leswaku **xikolo** u hetile. (1)
5.2.2 **Ntirho** lowu a wu rhandza swinene. (1)
- 5.3 Ku va munhu a tirha hi ku tiyimisela na ku tshembeka entirhweni swi na mbuyelo wa kahle. Nyika vonelo ra wena ku ya hi xitshuriwa lexi. (2)
- 5.4 Tsala xivulwa lexi nga laha hansi xi va eka nkarhi lowu nga hundza.
Vavabyi va tshunguriwa hi muongori Basambilu. (2)
- 5.5 Tirhisa rihlanganisi **hikuva** ku hlanganisa swivulwa leswi nga laha hansi:
U fikile a dyondza a heta. Ntirho lowu wa vuongori a wu rhandza swinene.
Hikuva ntirho lowu a ... (2)

[10]

XIVUTISO XA 6

XITSHURIWA XA G: XIFANISO

- 6.1 Xiyaxiya xifaniso lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona. Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XIFANISO XA 4

VUDYUHARI BYO HI BE!!!

Hambileswi mfumo wu nyikaka vadyuhari mali ya mudende, a hi hinkwavo vadyuhari lava va kumaka nhlayiseko lowunene. Mindyangu yin'wana yi hanya hi mali leyi ya vadyuhari va yi holaka loko yena mudyuhari a nga hlayisekangi. Vo tala vadyuhari va tshama va thyakile masiku hinkwawo. Va kona vadyuhari lava tshamaka va basile no boha thayi onge i tinjhinga. Mindyangu yin'wana leyi tshamaka na vadyuhari lava, va va tekela mali ya vona ya mudende va tixavela swiambalo na swakudya swo nandziha swa vona va rivala vadyuhari lava. Van'wana va hetelela va lwela mali ya vadyuhari lava. Vadyuhari lava va hlambisiwa ntsena hi siku ro hola leswaku swi nga vonaki eka vanhu leswaku a va hlayisekangi. I nkateko eka vadyuhari lava va kumaka nhlayiseko lowunene. Minkarhi yo tala vadyuhari lava va kumaka nhlayiseko lowunene hi lava tshamaka emindyangwini leyi swirho swa ndyangu swi tirhaka. Vadyuhari vo tala lava xanisekaka i vakhalabye.

[Xifaniso lexi xi huma eka nkandziyiso wa va ka *Nova Development Corporation*]

- 6.1.1 Xana mudyuhari loyi a kombisiweke eka xifaniso lexi i munhu wa rimbewu rihí? (1)
- 6.1.2 Xana thayi ku boha vanhu va njhani? (1)
- 6.1.3 Xana muteki wa xifaniso lexi u xi tekile eka mpfhuka wihi wa metekele ya swifaniso? Hlawula nhlamulo yin'we u tlhela u yi seketela.
- A Ekusuhi
B Exikarhi
C Ekule (2)
- 6.1.4 Tsala masivi ya marito lama tikisiweke:
- Vo tala **vadyuhari** va tshama va thyakile **masiku** hinkwawo. (2)
- 6.1.5 Tirhisa rito leri tikisiweke eka xivulwa lexi nga laha hansi eka xivulwa xa wena n'wini kambe xi nyika nhlamuselo yo hambana ni leyi nyikiweke laha hansi:
- Mali leyi vadyuhari va yi **holaka** yi hlayisa mindyangu ya vona. (2)
- 6.1.6 Hi ku vona ka wena xana munhu loyi a nga eka xifaniso lexi u vonaka a hlayisekile ke? Seketela vonelo ra wena. (2)
- 6.2 Hlaya ndzimana leyi landzelaka hi vukheta. Yi tsale hi vuntshwa u ri karhi u lulamisa swihoxo swa matsalele eka marito lama tikisiweke. Khwatihata swihoxo hinkwaswo leswi u swi lulamiseke.

MIGINGIRIKO YA KU HELA KA N'HWETI

siku a ku ri **muqgivela** wa 31 **sunguti** 2011. Siku leri ku humelerile mhaka yo tsema **nhlan...** **emuganguni** wa ka **xirhami** ehansi ka **masipal...** wa **khungulu**. Leswi a ku ri emahelweni ya n'hweti ...lavo hola loko yi ku chapu! Vanhu a va nga **khomaki** hi ku ya hala na hala. **Van'wan...** a va tsutsumela mabazini yo va heleketa **exidorobanine** xa kwala **kusuh...** na laha a ku ri na **Mavhengele** lawa **monhu** a ta ma hlaya **Kunene** hi tintiho. Van'wana a va tirhisa tithekisi kasi van'wana vona a va tirhisa **mimova** ya vona ya **Manyunyu** ku ya exidorobanini lexi. **a** ku ri xisiyamani emugangeni lowu hi siku rero...

[Vutitumbuluxeri]

(20)
[30]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 60

XIYENGE XA D: MATSALWA

SWITSUNDZUXO

1. U kamberiwa ehenhla ka tsalwa ra *NTLHONTLHO* (swirungulwana) hi WR Chauke.
2. Xiyenge lexi xi na swivutiso swimbirhi, XIVUTISO XA 7 na XA 8.
3. Hlawula swivutiso HINKWASWO.

XIVUTISO 7: NDZA RHANDZIWA

Hlaya ntshaho lowu nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ta landzela:

'Mina ku hava mhaka leyi yi ndzi nyangatsaka ku fana ni ku nwa byalwa,' ku vula Mavis. 'Hina ha ha nghena xikolo kutani a hi fanele ku languta tibuku ntsena. Byalwa hi ta nwa hi nkarhi wa byona.' 'Hina ha tiphina, a hi fani na n'wina mi yimeleke ku nyikiwa mimpfumelelo hi vanhu van'wana,' ku hlamula Sophie. 'Mina loko ndzi lava ku famba ndzo famba, ku hava loyi a nga ta ndzi vutisa.' 'Hina a mi hi tluli hi nchumu,' ku tlherisela Mavis.' 'Hinkwaswo leswi u nga na swona na hina hi na swona.' 'Mina ndzi hava ritshuri ra choko etintihweni ta mina, ndzi na mali,' ku hlamula Sophie. 'U na mali muni wena xana? Xana a wu boheki ku kombela eka sesi wa wena xana?'

- 7.1 Xana Mavis a fanele a nyikiwa mpfumelelo hi mani loko a lava ku famba? (1)
- 7.2 I yini lexi nga endla leswaku maphorisa ya ya enyangweni wa kamara ya Jonathan na Mavis? (1)
- 7.3 Nyika vito ra munhu loyi a nge 'Ndza rhandziwa' eka xirungulwana lexi. (1)
- 7.4 Hlamusela leswi endleke leswaku Mavis a navela mahanyelo ya munghana wa yena Sophie. (2)
- 7.5 Hikokwalaho ka yini xigangu xa Sophie xi ri na mali? (1)
- 7.6 Hetisa xivulwa lexi landzelaka hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona:
Munhu loyi Sophie a n'wi lavele Mavis a a tirha ntirho wa ...
- A Mabalani.
B Muongori.
C Mudyondzisi. (1)
- 7.7 Xana va Mavis a va ye kwihi hi riendzodyondzo? (1)
- 7.8 Xana wena u nga va tsundzuxa yini vanghana lavambirhi? (2)

[10]

XIVUTISO 8: MI TA NDZI ENDLA YINI

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'U n'wi kombela leswaku u ta tirha yini hi yena xana?' ku vutisa Mufundhisi. 'Mufundhisi, Xikwembu xi vule leswaku hi fanele ku tswalana hi andza, hi tata misava,' ku hlamusela Mthovu. A bodhlanyana. 'Mina ku hava loyi ndzi nga hetisisaka xileriso lexi na yena. Xikwembu xi ndzi kombe Nyeleti.' Eku sunguleni Mufundhisi u ehlekete leswaku a a nga swi twangi kahle. Xana wanuna loyi a a nga chavi ku vulavula mhaka yo tani xana? 'Loko u ri na mhaka na mina ndzi kombela leswaku u ta u nga nwangi,' ku hlamusela Mufundhisi hi ku tikhoma. 'U nga lavi ku ndzi khunguvanyisa hi ku ta dakwela la' mutini wa mina.'

8.1	Xana Nyeleti loyi ku vulavuriwaka hi yena i wa rimbewu rihi?	(1)
8.2	Xana vito ra n'wana wa mufundhisi a a ri mani?	(1)
8.3	Hi xihi xihoxo lexi Xindlandlamuki a nga xi endla loko a lombela Mthovu mali?	(2)
8.4	Xana mhaka leyi yi nga nyanyisa timhaka ehubenyi loko Mthovu a yisa Ntlhava ehubenyi hi yihi?	(2)
8.5	Xana gqweta ra Mthovu a a ku ri mani?	(1)
8.6	Xana xikhegudyana lexi xi nga chayisiwa hi Mthovu a xi ri xa ka mani?	(1)
8.7	Loko a ku ri wena mufundhisi Ponani a wu ta n'wi tsundzuxa yini Mthovu.	(2)
		[10]

NTSENGO WA XIYENGE XA D:	20
NTSENGO WA TIMARAKA:	120